

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРІВ НА ПРОЦЕС ВСТУПУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ДО ЄЕС ТА ДІЯЛЬНІСТЬ В СОЮЗІ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ЧЛЕНСТВА

Європейські інтеграційні процеси починались здебільшого з економічної сфери, а вже потім йде мова про політичну інтеграцію. Економічні фактори були визначальними під час процесу вступу Великої Британії до ЄЕС. Суперечності в даній сфері між континентальними країнами і Великою Британією стримували поглиблення європейської інтеграції й після приєднання останньої до Союзу.

Ключові слова: *Європейський економічний союз, «Спільний ринок», Європейський валютний союз, спільний бюджет, спільна сільськогосподарська політика, рибальські зони, валютний курс, загальний митний тариф.*

Європейские интеграционные процессы начинались главным образом в экономической сфере, а уже затем шла речь о политической интеграции. Экономические факторы были определяющими во время вступления Великой Британии в Европейский экономический союз. Разногласия в данной сфере между континентальными странами и Великой Британией сдерживали углубление европейской интеграции и после присоединения ее к союзу.

Ключевые слова: *Європейское экономическое сообщество, «Общий рынок», Европейский валютный союз, общий бюджет, общая сельскохозяйственная политика, рыболовные зоны, валютный курс, общий таможенный тариф.*

The European integration processes began mainly in economic sphere, and already then there was a speech about political integration. Economic forces were determining in an effective date of Great Britain in the European Economic Community. Disagreements in the given sphere between the continental countries and Great Britain constrained a deepening of the European integration and after her connection to the union.

Key words: *the European economic community, «the Common market», the European currency union, the common budget, communicating an agricultural policy, fishing zones, a rate of exchange, the general custom duties.*

Британські політичні діячі, зокрема Е. Бевін та В. Черчілль висловлювали ідею про об'єднання Європи ще після закінчення Другої Світової війни. В той же час очолювати інтеграційні процеси в зруйнованій після війни Європі, на їхню думку, не личило провідній світовій державі, якою вони звикли вважати Велику Британію. Черчілль бачив участь Великої Британії в такій організації лише як асоційованого члена [1]. Значно більше значення для Великої Британії мали відносини з США та Співдружністю й вона не збиралася ними жертвувати.

Проте наприкінці 1950-х років міжнародне становище Великої Британії та економічна ситуація в самій країні дещо змінилися, а разом з тим і ставлення до заснованого в 1957 р. «Спільного ринку», що процвітав. Для Лондона вже стало цілком очевидним, що Англія значно втратила свої позиції на міжнародній арені. Підприємницькі кола Англії прагнули покращити своє економічне становище за рахунок нових ринків, подолання митних бар'єрів сусідніх держав [2].

Створення «Спільного ринку» і «Свратому» дуже хвилювало правлячі кола Великої Британії. В 1957 р. Федерація британської промисловості випустила спеціальний бюлетень, в якому говорилося, що цілі ЄЕС суперечать інтересам англійської промисловості. Англійські промисловці тривожилися за долю ринку збуту своїх товарів у Західній Європі. Адже на частку країн «Спільного ринку» припадало 14,5 % всього експорту Англії. Британські монополії, до того ж, поклали надії на подальший успішний розвиток торгівлі Великої Британії з даним регіоном, побоюючись встановлення там економічного панування Західної Німеччини [3].

У 1960 р. Велика Британія, на протигагу «Спільному ринкові», створила «Європейську асоціацію вільної торгівлі» (ЄАВТ), до якої увійшли також Австрія, Данія, Норвегія, Португалія, Швейцарія та Швеція [4]. Спроба поглинути ЄЕС всередині ширшої зони вільної торгівлі не вдалася – ЄЕС значно випереджало в торгівельній активності своїх конкурентів – частка товарів країн «шістки» на

ринках країн ЄАВТ катастрофічно зростала [5]. 3 березня 1960 р. Співтовариство прискорило процес формування Спільного ринку, перейшовши від регіонального підходу в зовнішньоторгових відносинах з третіми країнами (ЄЕС-ЄАВТ) до загальних умов ГАТТ, що ставило країни ЄАВТ в однакові умови з іншими промислово розвиненими країнами.

Крім того, застій у торгових відносинах Великої Британії з країнами Співдружності та зростання торгових обсягів з країнами ЄЕС, що перевершували навіть торгівлю з країнами ЄАВТ, реальна загроза переорієнтації американських інвестицій у промисловість країн «малої Європи», чия економічна експансія на світовий ринок ставала дедалі активнішою порівняно з англійським експортом, постійна загроза дефіциту торгового балансу змушували Велику Британію розглядати можливість вступу до Спільного ринку задля стимулювання своєї промисловості.

Еволюції позиції Великої Британії сприяли і деякі зміни у підходах Франції до ідеї європейської інтеграції, пов'язані з приходом до влади де Голля. На відміну від керівників Четвертої республіки, де Голль виступав проти наднаціонального характеру європейського співробітництва, що знайшло своє відображення в запропонованій 5 вересня 1960 р. концепції «Європи держав». Такий підхід фактично збігався з британською позицією міждержавного співробітництва в політичній, економічній та військових сферах.

Названі вище економічні моменти живили прагнення Великої Британії стати членом «Спільного ринку». Британські політичні лідери переконались, що, залишаючись поза Спільним ринком, Велика Британія ризикує опинитись в економічній ізоляції та поза можливістю впливати на важливі європейські та світові політичні процеси, що інтересам країни відповідає повноправне членство в ЄЕС [5]. 9 серпня 1961 р. Велика Британія, а з нею інші країни ЄАВТ подали заявку на вступ до ЄЕС.

Варта уваги також є передісторія вступу Великої Британії до Співтовариства, яке двічі відмовляло їй в прийнятті. На переговорах про вступ головними проблемами стали питання стосовно спільної сільськогосподарської політики (ССП), Співдружності та ЄАВТ.

У сільському господарстві британська подвійна політика: з одного боку – закупівля харчів на світовому ринку за низькими цінами, а з іншого – прямі компенсаційні виплати фермерам для підтримки низьких цін, були несумісними з принципами ССП. Щодо Співдружності, то Британія боялась політичних та економічних наслідків для своїх колишніх колоній від раптового розриву традиційних торговельних схем. Вона вимагала розповсюдження на країни своєї Співдружності привілеїв, якими користувались країни «шістки», а також збільшення перехідного періоду в проведенні реформ з 12 до 15 років [7].

11 травня 1967 р. Велика Британія знову подала заявку на вступ до «Спільного ринку». Тепер лейбористський уряд Гарольда Вільсона погоджувався приєднатися до господарської політики «шістки», до договорів, укладених в її межах, а також не

наполягати на приєднанні до ЄЕС разом з Англією країн Співдружності, а також ЄАВТ [8]. До того ж, дедалі слабкіші економічні зв'язки зі Співдружністю й активізація комерційних стосунків з континентом робили вступ ще нагальнішим. Але через чотири дні після того, як Британія вдруге офіційно подала заяву про вступ, де Голль заявив, що в даній країні не відбулися ще «глибокі економічні й політичні перетворення, які б дозволили їй приєднатися до Шістки».

Після відставки генерала, доля ЄЕС перейшла до рук президента Помпіду. На рішення Помпіду вплинув економічний спад у Франції кінця 1960-х рр. поряд з економічними успіхами та наполегливою політичною діяльністю Німеччини під керівництвом Віллі Брандта. Рішучі наміри Бонна продемонстрували відмова Німеччини ревальвувати марку, щоб призупинити падіння вартості франка, та рішення висунути амбітну ініціативу стосовно Східної Європи й Радянського Союзу. А разом Британія і Франція могли б урівноважити збільшення ваги Німеччини та встановити в ЄЕС геополітичну симетрію.

Переговори про вступ, що розпочалися в червні 1970 року в Люксембурзі, вів новий прем'єр-міністр Едвард Хіт. Обговорення мало не такий гострий характер, як на початку 1960-х з кількох причин: по-перше, Хіт дотримувався, здається, такої позиції: головне, вступити до ЄЕС, а вже після вступу висувати свої вимоги; по-друге, протягом останнього десятиліття ослабла стурбованість стосовно британського членства з боку країн Співдружності та ЄАВТ. Усе ж, час від часу, переговори гальмувались, зокрема, на таких суперечливих питаннях, як британський внесок у бюджет протягом перехідного періоду та споріднене питання про сумнівний прибуток Британії від ССП.

Ратифікаційна драма тривала в Британії майже до останньої хвилини. Відповіддю на критику в Британії щодо завищеної ціни членства мала стати обіцянка фінансової допомоги для відсталих промислових і сільськогосподарських регіонів.

Але після вступу внутрішньополітична ситуація в країні лише загострилася. Якщо великий бізнес отримав можливість вкладати кошти в галузі європейської індустрії, де британці могли отримати значно більші прибутки при менших витратах на робочу силу, то широкими колами почали відчуватися негативні наслідки вступу. Розподіл між прихильниками та противниками перебування в ЄЕС не проходив чітко за партійним принципом, але опозиційна Лейбористська партія в більшій мірі була змушена враховувати настрої населення. Варто зазначити, що суть протиріч зводилась не до того чи бути Великій Британії в «Спільному ринку», а до питання умов перебування. Таким чином, ставала очевидною необхідність їх перегляду [9].

Таким чином, Велика Британія була змушена вступати на умовах, вироблених його членами, та погодитися на високі внески до спільного бюджету, прийняти умови спільної аграрної політики. Спроба вирішення консервативним урядом Е. Хіта через об'єднану Європу нагальних британських проблем — структурного реформування економіки, розширення

ринку збуту товарів — збіглася з початком світової економічної кризи.

Тобто, вступ до «Спільного ринку» в 1973 році не став приводом для святкувань, бо в країні назрівали серйозні економічні проблеми: стрибок інфляції, зростання безробіття, коливання обмінних курсів та розбіжності у монетарних й економічних політиках держав-членів [10].

Для країн, що вступили, був уведений чотирьохлітній перехідний період до загального митного тарифу в ЄЕС в торгівлі з третіми країнами і повної відміни мит в торгівлі промисловими товарами з партнерами по Співтовариству. Процес пройшов без ускладнень, але врешті привів до збільшення торговельного дефіциту: перехід до вільного руху товарів у межах митного союзу «дев'ятки» призвів у 70-ті роки до подвоєння питомої ваги «шістки» в експорті країн, що вступили, тоді як їх частка в експорті «шістки» не змінилась [11]. Хоч Велика Британія знаходилась приблизно на тому ж рівні розвитку, що й країни ЄЕС, у країні вже давно назрівали економічні проблеми, які ще більше загострили внутрішньополітичну ситуацію у Великій Британії.

У лютому 1974 року консерватори зазнали поразки на парламентських виборах, і до влади знову прийшли лейбористи на чолі з Г. Вільсоном. У першій своїй заяві вони оголосили про намір добиватися перегляду умов перебування в «Спільному ринку», а 1 квітня на засіданні Ради міністрів Співтовариства британський міністр закордонних справ Каллаген у досить жорсткій формі підтвердив цю позицію. Заяви кабінету Г. Вільсона викликали хвилювання в столицях країн ЄС. Очевидно лейбористський уряд таким чином розраховував вирішити дві проблеми: заспокоїти англійську громадську думку і сильне «антиєвропейське» крило партії, продемонструвавши свою «тверду» позицію щодо перегляду умов; примусити партнерів по ЄЕС зробити низку важливих для британської економіки поступок.

Вимоги Лондона головним чином зводилися до того, щоб добитися:

- зменшення внеску Великої Британії до бюджету Співтовариства, привівши його в більшу відповідність з часткою національного продукту в сукупному національному продукті країн-членів ЄЕС;
- доступу на англійський ринок продовольчих товарів з країн, що не є членами ЄЕС (практично – перегляд сільськогосподарської політики ЄЕС);
- прийняття програми торговельно-економічних зв'язків Співтовариства з Співдружністю;
- внесення при необхідності змін до регіональної та фінансової політики Співтовариства.

Переговори тривали більше року. Самі вимоги іншими членами, особливо Францією, були зустрінуті з протестом. Але партнери по «Спільному ринку» усвідомлювали необхідність компромісу, зважаючи на майбутній референдум щодо членства у Великій Британії. 11 березня 1975 р. в Дубліні на засіданні Ради ЄЕС було вироблено кінцеву угоду. Аналізуючи наслідки переговорів, Вільсон заявив, що вдалося

добитися майже всіх основних вимог, зокрема зменшення внеску до бюджету та збереження доступу на внутрішній ринок деяких продовольчих товарів із країн Співдружності [12].

Проте внутрішня боротьба у Великій Британії загострювалась із наближенням дати референдуму – 5 червня 1975 р. Неоднозначні думки лунали як в самому уряді, так і від журналістів. Журнал «Економіст», говорячи про переваги, зазначав, британські банки, фінансуючи англійські проекти на континенті, мобілізують засоби там же, і одночасно на вигідних умовах позичають кошти в Європі для використання, а «Трібюн» зазначав, що після вступу дефіцит Англії в торгівлі з членами «Спільного ринку» значно зріс. Але референдум мав позитивні результати, на що вплинуло кілька факторів:

- загрозливі прогнози уряду щодо нестабільності в Європі, ізоляції, втрати позицій Великою Британією як наслідків виходу з ЄЕС;
- зусилля міжпартійного руху «Англія в Європі», що володіло мільйонними фінансовими ресурсами;
- виступи та публікації німецьких політичних діячів у Великій Британії, зокрема, Г. Шмідта, В. Брандта;
- зупинка американських інвестицій в англійську економіку через нестабільну політичну ситуацію.

Але в листопаді-грудні 1975 р. відносини Британії з партнерами знову загострилися у зв'язку з міжнародною економічною конференцією «Північ-Південь»: Велика Британія вимагала, якщо не автономного представництва, то принаймні права самостійно робити заяви; а також через низку рішень уряду щодо обмеження імпорту [13].

Найбільш принципові протиріччя між Великою Британією та іншими членами ЄЕС полягали в невизнанні Великою Британією створення «наднаціональних» інститутів. З одного боку, Велика Британія намагалася переконати своїх партнерів, що підтримує «об'єднання Європи», а, з іншої – примусити їх погодитися з тим, що Велика Британія не може приєднатися до «об'єднання» з «наднаціональними» функціями. Цим вона переслідувала мету не допустити ізоляції Англії в Європі, де вона має великі економічні й політичні інтереси, і зберегти роль Великої Британії як «світової держави» і центра Співдружності [14].

Зацікавленість британських політиків у співробітництві зросла під впливом подій першої половини 70-х рр. – нафтової кризи, війна між Єгиптом та Ізраїлем 1973 р., скликання Наради з безпеки і співробітництва в Європі тощо [15].

На період прем'єрства Д. Каллагена припала перша спроба головування Британії в ЄС, що відбулася протягом першого півріччя 1977 року на експериментальній стадії перебування в ЄЕС. Та її не можна вважати вдалою. На порядку денному Співтовариства тоді стояло розв'язання кількох суперечливих проблем стосовно спільної політики в риболовній галузі, перш за все, – узгодження міжнародних заходів країн-членів щодо морського рибальства. Проблема була спричинена рішенням Конференції ООН із морського законодавства в

1976 році про розширення рибальської зони до 200 миль і ускладнена одноособовою заявою Ісландії в жовтні 1975 року про двохсотмильну рибну заповідну економічну зону і намаганнями заборони іноземним риболовецьким суднам там працювати, хоча для більшості європейських держав це було традиційною промисловою територією.

Редакцією Співтовариства була декларація Ради міністрів від 3 листопада 1976 р. про розширення меж рибальських зон країн-учасниць до 200 миль для Північного моря і Північно-Атлантичного узбережжя, хоча залишалось відкритим питання про міждержавний розподіл риболовних квот. Тимчасове міжнародне узгодження цього питання від 1976 р. діяло до початку наступного року і очікувало остаточного вирішення за головуванням Великої Британії, причому остання, разом з Ірландією, виступила одними з основних учасників дискусії, наполягаючи на пріоритетних нормах для великих риболовецьких держав, що, безперечно, відповідало власним інтересам Британії та Ірландії [16].

Проблема, однак, не була вирішена протягом британського головування в ЄЕС, на думку інших держав-членів, саме через позицію британського міністра сільського господарства Д. Сілкіна, який як Голова мав вирішальний вплив у вирішенні зазначеної проблеми, але не був прихильником започаткованого проєвропейського курсу Великої Британії. Крім того, Д. Сілкін діяв з урахуванням інтересів власного уряду і лейбористського електорату, де в більшості виборчих округів рибальство було головною сферою зайнятості, а Спільна сільсько-господарська політика (ССП) Співтовариства не була популярною.

Як результат, Рада Міністрів сільського господарства ЄЕС на своєму засіданні 29 березня 1977 р. не дійшла консенсусу і стосовно рівня цінової підтримки на поточний рік, що виходило за межі зазначеного терміну і, звичайно, негативно позначилося на результатах британського головування. Незважаючи на те, що Велика Британія переживала перехідний період свого членства в ЄЕС, який мав тривати до кінця 1978 року, протягом її головування вже означилися розбіжності з іншими країнами-членами через наявну націоналістичну прихильність британського міністра як Голови Ради.

Д. Сілкін стверджував, що не може йтися про ревальвацію Британією штучного курсу обміну, заперечував надто помірне за європейськими стандартами 1,5% зростання цін через його вплив на темпи інфляції всередині держави. В результаті позитивні зрушення стосовно узгодження транспортного регулювання, Шоста директива ПДВ (VAT) і загальний подальший розвиток Співтовариства не могли серйозно вплинути на загальний підсумок британського головування, яке охарактеризоване як «шість марно витрачених місяців». Загалом Велика Британія

не виявляла ентузіазму щодо проекту створення Європейської валютної системи (ЄВС) і вже протягом свого першого головування в ЄЕС фактично підтвердила свій імідж «незручного партнера».

Отже, можна зробити висновок, що Велика Британія, розташовуючись геополітично між Європою та Сполученими Штатами, після утворення Європейського економічного Співтовариства постала перед вибором, яким відносинам надати більшу перевагу. На початковій стадії формування Європейського економічного Співтовариства країна займала «аутсайдерську» позицію стосовно євроінтеграційних процесів. Незважаючи на те, що останні не залишилися поза увагою британської еліти й активно обговорювалися, першочергове значення надавалося зв'язкам із Сполученими Штатами та країнами Співдружності. Перспектива очолювати інтеграцію у зруйнованій війною Європі не здавалася керівництву країни привабливою. Проте, на початку 60-х ряд чинників, зокрема фінансово-економічного характеру, змусив британське керівництво серйозно задуматися про необхідність залучення Великої Британії до євроінтеграційних процесів задля покращення економічної ситуації в країні та зміцнення її позиції в регіоні та взагалі на міжнародній арені. Період кінця 60-х – початку 70-х років характеризувався загостренням боротьби на британському та європейському рівнях за вступ країни до ЄЕС. Внутрішні дискусії та намагання вирішити внутрішні економічні негаразди через вступ поєдналися з недовірою Франції та двічі блокуванням останнього вступу Сполученого Королівства до «Спільного ринку».

Період 1 квітня 1974 р. – 3 травня 1979 р. характеризується наростанням внутрішньоекономічних проблем і невдоволенням громадськості наслідками вступу країни до ЄЕС. Ці обставини змусили Г. Вільсона висунути вимоги про перегляд Договору 22 січня 1972 р. Результати референдуму 5 червня 1975 р. підтвердили доцільність членства Британії в ЄЕС. Лейбористські уряди Г. Вільсона (1974-1976) та Д. Каллагена (1976-1979) здійснили перші спроби вплинути на реформування спільного бюджету та аграрної політики ЄЕС.

Найбільш проблемною сферою протягом головування Великої Британії в ЄЕС 1977 р. стала Спільна Сільськогосподарська Політика, а саме галузь рибальства. В цілому перша спроба головування під час прем'єрства Каллагена виявилась не досить вдалою, оскільки рибальство мало велике значення для населення самої Великої Британії, а позиція останньої не співпадала з баченням вирішення даного питання іншими державами-членами ЄЕС. Тобто, вже на першому етапі після вступу Об'єднаного Королівства до Співтовариства стали очевидними об'єктивні розбіжності в економічній, соціальній та господарській системах Великої Британії та континентальних держав.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тоді Філіп. Нарис історії Європейського Союзу / Філіп Тоді. – К. : К.І.С., 2001. – С. 74.
2. Газін В. П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2002 роки) / В. П. Газін, С. А. Копилов. – К. : Либідь, 2004. – С. 115.
3. Красильников А. Н. Внешняя политика Англии и лейбористская партия (1951-1974) / А. Н. Красильников. – М. : Наука, 1978. – С. 177.

4. Газін В. П. Вказ. Праця. – С. 116.
5. Мартиненко А. К. Міжнародні відносини (1945-1975рр.) / А. К. Мартиненко, Б. А. Мартиненко. – К. : Ліра, 2007. – С. 210.
6. Десмонд Дайнен. Дедалі міцніший союз. – К. : К.І.С., 2006. – С. 64.
7. Мартиненко А. К. Міжнародні відносини (1945-1975 рр.) / А. К. Мартиненко, Б. А. Мартиненко. – К. : Ліра, 2007. – С. 212.
8. Там само. – С. 213.
9. Лебедев А. А. Очерки британской внешней политики (60-80-е годы) / А. А. Лебедев. – М. : Международные отношения, 1988. – С. 64.
10. Десмонд Дайнен. Вказ. праця. – С. 84.
11. Борко Ю. Расширение и углубление европейской интеграции / Ю. Борко // МЭиМО. – 2004. – № 7. – С. 17.
12. Лебедев А. А. Указ. соч. – С. 67.
13. Там само. – С. 70.
14. Красильников А. Н. Внешняя политика Англии и лейбористская партия (1951-1974) / А. Н. Красильников. – М. : Наука, 1978. – С. 174.
15. Крушинський В. Ю. Британська Європа чи європейська Британія: Великобританія в європейських інтеграційних процесах / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2003. – С. 141.
16. Яковенко Л. Н. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство. – К., 2003. – С. 62.

Рецензенти: д.політ.н., професор О. В. Шевчук;
д.і.н., професор Й. М. Шкляж.

© Балан А. В., 2011

Надійшла до редколегії 30.11.2010 р.